Vajkai Álló Géza

A tizenharmadik apostol

Az embernek hinnie kell, hogy valamihez tehetsége van,
és azt a valamit el kell érnie, kerüljön bármibe.
(Madame Curie)

Jézus megingathatatlanul hitt a szerető Atyában, magát kiválasztott közvetítőjének tudta, és hitte, hogy Atyja szeretetéről meg tudja győzni embertársait. „Bizony mondom nektek, míg ég és föld el nem múlik, egy i betű vagy egy vesszőcske sem vész el a törvényből, hanem minden beteljesedik". Méghozzá nagyon hamar: „Bizony mondom nektek: az itt állók közül némelyek nem halnak meg, amíg nem látják az Emberfiát, amint eljön országában" – mondta.[1] Nem új vallást, hanem *új országot* akart, amelyben ezt a szeretetet az emberek átviszik egymás közötti kapcsolataikba is.

Ezzel szemben még a II. Vatikáni Zsinat (a *Zsinat*) dokumentumai is ragaszkodnak hozzá, hogy az egyetlen, szent apostoli és katolikus Római Anyaszentegyház (az *Egyház*) alapítója személyesen Jézus. A legújabb teológia azonban már árnyaltabban fogalmaz: „Hogy az Egyház jézusi alapítású intézmény… az újabb egzegézisben több okból is kérdésessé vált… Jézus célja az egész nép egybegyűjtése… a beköszöntő Isten országára… *nem akart* új vallási közösséget alapítani… Izraelen belül. Hogy ez a gyűjtő mozgalom… elszakadáshoz vezetett, nem Jézus szándékából, hanem a megszólítottak válaszából adódott." Vagyis Jézus *szeretetközösségeket* akart kialakítani, és nem azonos rítusú új *hitközösségeket*, amelyeket háromfokozatú hierarchiába szervezett klérus irányít.[2]

Miután Jézus „felemelkedett az égbe",[3] az apostolok nagyon árvának érezhették magukat, és összebújva imádkoztak. A Biblia tudósít róla, hogy *sorshúzással* megválasztották *Mátyást tizenkettedik* apostolnak, az árulóvá, majd öngyilkossá lett Iskarióti Júdás helyére.[4] De ettől még nem bátorodtak fel eléggé, minden bizonnyal féltek, hogy a Szanhedrin[5] bosszúja őket is eléri. Tíz nap múlva azonban csoda történt: a Szentlélek másodszor is megtermékenyítő lépésre szánta magát, és tüzes nyelvek alakjában megszállta – ezúttal az apostolok lelkét.[6] Ez volt az első *pünkösd*.

A csoda felébresztette küldetéstudatukat, és feledtette velük gyávaságukat. Kimentek hát a házból, és prédikálni kezdtek a nagy égzengésre összegyűlt embereknek. (Lehet, hogy villám csapott a házukba?) Ekkor újabb csoda történt: minden nép fiai saját nyelvükön hallották beszélni őket. Ez olyan hatásos volt, hogy vagy háromezren a helyszínen megkeresztelkedtek.[7] Ezzel akár el is indulhatott volna diadalmas útjára a „világhódító kereszténység".[8]

De nem így történt, ugyanis sehogy sem akart menni a térítés. „Én csak Izrael házának elveszett juhaihoz küldettem" – mondta Jézus,[9] és az apostolok ennek megfelelően elsősorban a zsidókat próbálták megnyerni. Bármilyen hihetetlennek tűnik is, tanításaik csak mérsékelten érdekelték hitsorsosaikat; akik viszont megtértek, szó szerint vették Jézus szavait – „Ne gyűjtsetek magatoknak kincset a földön, … A mennyben gyűjtsetek kincset, ahol nem rágja moly és nem marja rozsda, s ahol nem törnek be és nem lopják el a tolvajok! Ahol a kincsed, ott a szíved is." Ezért aztán vagyonközösségeket alkottak, „Birtokaikat és javaikat eladták, s az árát szétosztották azok közt, akik szükséget szenvedtek."[10] Dehogy is akarták ők meghódítani a világot: várták a beígért közeli világvégét és a *parúsziát:* Jézus második eljövetelét, amit majd ezeréves földi királysága követ.

Az első Jézus-követő gyülekezetek élesen szembe helyezkedtek a hatalmon levő zsidó főpapsággal, nem kevésbé a római uralommal is, és csak a hátralevő idő rövidsége miatt nem szerveztek lázadásokat. A gazdagokat gyűlölték, kivéve azokat, akik vagyonukat a közösségre ruházva, maguk is szegénységben éltek. A gyülekezeteket a *preszbiter*ek irányították, ők határozták meg az összejövetelek idejét, amikor is közös szeretetvacsorákat, *agapé*kat tartottak – talán az utolsó vacsora emlékére is, talán a fehér asztal melletti összejövetelek közösségformáló hatása kedvéért. Ők jelölték ki a *diakónus*okat, akik felszolgáltak az étkezéseknél és takarítottak; meg a *püspök*öket is, akik a közös vagyont kezelték. Az összejöveteleken bárki prédikálhatott, aki úgy érezte, hogy ihletet kapott, kezdetben még nők is. Mivel egymásról keveset tudtak, mindenütt szívesen fogadták az *apostol*okat, akik gyülekezetről gyülekezetre járva helyettesítették a távközlést: hozták-vitték a híreket, és főleg a hitre vonatkozó tanításokat. Sok szélhámos vissza is élt a helyzettel, és a remélt jó ellátás fejében buzgón szállította a hamis tanítást.[11]

Noha az Egyház előszeretettel „*őskeresztény*ek"nek nevezi a gyülekezetek tagjait, nekik maguknak fogalmuk sem volt róla, hogy ők „keresztények". Papjaik nem voltak, és szertartásrendjük sem volt: egyszerűen csak összegyűltek az agapéra – ahány gyülekezet, annyi szokás szerint. Nélkülözniük kellett az oltáriszentség túlvilági érdemszerző erejét, és a világosan megfogalmazott dogmákat is; így az ihletett szónokok rögtönzött előadásai sokszor még egymásnak is ellentmondtak. Az igaz hit lassan formálódott. Mindennek azonban nem is volt különösebb jelentősége a hátralevő kis időre, Isten országának földi megvalósulásáig.

Szétszórt közösségekben – *diaszpórá*ban – élve; kifogyóban a kezdetben felhalmozott vagyonból; sokszor egymással is torzsalkodva, hogy kinek a hite vagy tanítása az igazi; két tűz között – szemben a még számottevő hatalmat birtokló ortodox zsidósággal és a római uralommal –, a Jézus-követő vallás halálra volt ítélve. Hogyan jött hát létre „Istennek Krisztus által létrehozott"[12]

közössége, amely bizonyos értelemben máig az üdvösség elnyeréséhez szükséges intézmény? Aligha tudnánk ma valamit is Jézusról, ha a Szentlélek harmadszor is közbe nem lép.

Pálfordulás

Az 1. század második negyedében igencsak megszaporodtak a fennálló rend elleni lázadások. Nem csoda hát, ha mind a birodalmi helytartó, mind a behódolt, együttműködő papság idegesen figyelt minden szervezkedést. Kiváltképp azokat, amelyek nem is titkolták ellenséges érzületüket, mint például a Jézus-hívők. Tiltották is az új vallást, üldözték is a követőit – többkevesebb eréllyel, kinek milyen volt a természete.

Élt akkoriban Tarzuszban egy Saul nevezetű, Jézusnál mintegy 16 évvel fiatalabb, zsidó, ám görögös műveltségű családból származó, szigorú farizeusi hitben nevelkedett, rabbinak készülő, ambiciózus férfiú, akinek indulatos, gyűlölködő, egy témára tapadó (fixa ideás) jelleme és megszállottsága temporálisan labilis személyiséget takart.[13] Magatartását két ok is motiválhatta: féltette az ősi zsidó vallást, és politikai érdemeket akart szerezni a helytartónál. Ezért igencsak buzgólkodott a Róma-ellenes, Jézus-hívő zsidó szekták felszámolásában. Hírt kapván, hogy Damaszkuszban is felbukkant az új szekta, nekiindult, hogy csírájában fojtsa el a járványt. Akkor még nem tudta, hogy a Szentlélek világtörténelmi szerepre választotta ki.

De hamarosan megtudta. Egy „csodás" fényjelenség – feltehetően egy felhővillám – epilepszia-szerű rohamot váltott ki belőle. 3 napi vakság és közben sorozatos látomások meggyőzték arról, hogy hamis nyomon jár: ezt a szektát nem üldözni, hanem támogatni kell.[14] Látomása annyira megrázta, hogy attól kezdve zsidó neve helyett a latinos Pault használta. Hatása oly nagy volt, hogy az ilyen 180°-os eszmei irányváltást azóta is *pálfordulás*nak nevezik.

Hívőként persze úgy is lehet értelmezni a pálfordulást, hogy Saul agyában maga a Szentlélek idézte elő (akár villám segítségével is) a látomást generáló mikrokisüléseket, így közölvén vele meghívását – végül is Isten választja meg, miként üzen. A tények magyarázata világnézeti kérdés.

Megszületik a kereszténység

Amilyen ádázul üldözte Saul a Jézus-követő vallást, ugyanolyan hévvel fogott hozzá Paul az általa megfogalmazott *új vallás* terjesztéséhez, úgyhogy rövidesen ennek vezéralakja lett. Befolyása és tekintélye még Péterét is elhomályosította, – aki tanulatlan halászember lévén, a tüzes nyelvek dacára sem lehetett érdemi vitapartnere –, a többi apostolról nem is beszélve. Így érthető, hogy az újdonsült hitterjesztő-aposztolosz személye a későbbi

századok során bekerült a Jézus-választotta apostolok közösségébe – *tizenharmadikként*.[15]

Meggyőződésének alapja, hogy *Jézus volt a Krisztus*, a zsidók várva-várt Messiása.[16]A szégyenletes kereszthalál botrányát azzal tudta dicsőséggé változtatni, hogy Jézus Krisztust *Megváltó*nak hirdette, aki életét áldozta azért, hogy kiszabadítsa a zsidókat bűneik és a rómaiak rabságából; *khrisztianosz* pedig csak az lehetett, aki ezt elfogadta. Akik csatlakoznak az újfajta közösségekhez és életüket ezek tanításához igazítják, haláluk után elnyerik az örök boldogságot. De nincs sok idő habozásra, mert az ítélet napja közeleg! Egy ideig maga Pál is azt hitte, hogy megéri a parusziát, de azért megnyugtatta hívőit, ne aggódjanak a korábban meghaltak miatt: ők is fel fognak támadni, és a jók elnyerik jutalmukat.[17]

> Az evangéliumokból nem derül ki egyértelműen, hol lesz a jók számára a Márknál szereplő „Isten országa", amiből csak jóval később, Máténál lett „mennyország". Pál levelei földi megvalósulást sugallnak: újbóli el-jövetele után Krisztus addig uralkodik, amíg minden ellenségét „lába alá nem veti", egyszersmind legyőzi a halált is; ezután minden hatalmát visszaadja az Atyának.[18]

Ennél azonban messze tovább ment: úgy érezte, hogy feladatául kapta az *egész* Római Birodalomban elterjeszteni a látomásában felismert alapvető igazságot: a zsidó Messiás *nemcsak a zsidókért* áldozta életét! Sőt túllépett a „Szeresd *felebarátodat*, mint saját magadat"… „Amint én szerettelek benneteket, úgy szeressétek ti is egymást"[19] – jézusi tanítás korlátain is! Nála a szeretet már nemcsak a másik zsidó felebarátra, hanem a közösség (megkeresztelkedett) testvér tagjaira is kiterjedt: „Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő… körülmetélt vagy körülmetéletlen, barbár vagy szittya, szolga vagy szabad, hanem Krisztus minden mindenben."[20] De még itt sem állt meg: „Áldjátok üldözőiteket, áldjátok, s ne átkozzátok. ... Rosszért rosszal senkinek ne fizessetek. … Ne szolgáltassatok magatoknak igazságot, … hanem hagyjatok teret az Isten haragjának, … ha ellenséged éhezik, adj neki enni, ha szomjazik, adj neki inni. Ha ezt teszed, izzó parazsat raksz a fejére!"[21]

Merőben új értelmezés? Hisz, már Jézus is tanította: „Én pedig azt mondom nektek, szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért!"[22] Igaz, Pál *kifejezetten* sohasem biztatta híveit, hogy *szeressék* ellenségeiket, de miért nem hivatkozott Jézus szavaira? Lehetetlen, hogy ezt sosem hányták volna szemére, Jézusnak még élő személyes ismerői, akár testvére, Jakab, vagy Péter apostol! De ha meggondoljuk, hogy ez a parancs *nem szerepel* Márk evangéliumában, sokkal inkább valószínű, hogy a gondolat nem Jézustól, hanem Páltól származik, és csak utólag, csiszoltabb formában került be a jóval Pál halála után írt másik két evangéliumba![23]

Intelligenciája és műveltsége révén Pál úgyszólván pillanatok alatt felismerte a bajok gyökerét; és mert kitűnő szervező is volt, hamar megtalálta a gyógymódokat is. Mindenekelőtt el kellett altatni a hatalom gyanakvását. A tanítás középpontjába került Jézusnak az a mondása, hogy „az én országom nem e világból való".[24] Le is vonta rögtön belőle a legfontosabb következtetést, mármint hogy minden ember egyenlő – nem ugyan itt a földön, hanem Isten előtt a másvilágon.

Pál ragyogóan érvel: „Maradjon meg mindenki abban a hivatásban, amelyet kapott. Ha rabszolga vagy, s úgy nyertél hivatást, ne bánkódj miatta. … Aki ugyanis mint rabszolga nyert hivatást az Úrban, az Úrnak szabadosa. Viszont, aki szabad emberként kapta a hivatást, Krisztus rabszolgája." Sőt: „Mindenki vesse alá magát a fölöttes hatalomnak. Mert nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte. Ezért aki a hatósággal szembeszáll, Isten rendelésének szegül ellene." Továbbá: „Az evilág gazdagjait figyelmeztesd, hogy ne legyenek gőgösek …Tegyenek jót, gazdagodjanak jótettekben… Így biztos alapot gyűjthetnek a jövőre, és elnyerik az igazi életet."[25]

Az új ideológiát Péter is átvette: „Engedelmeskedjetek az Úrért minden emberi hatalomnak, mind a királynak, a legfőbbnek, mind a helytartóknak, akiket ő küldött. … Szolgák, köteles tisztelettel vessétek alá magatokat uratoknak, nemcsak a jóknak és a szelídeknek, hanem a durváknak is."[26]

Hol van ez már Jézus szavaitól: „Ha tökéletes akarsz lenni … add el, amid van, az árát oszd szét a szegények között, így kincsed lesz a mennyben. … Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába."[27]

A túlvilági egyenlőség valóságos forradalmi gondolat volt, amelyet Pál – ha ugyan nem ő találta ki – zseniálisan emelt ki Jézus tanításából.[28] Ezzel együtt fontos lett a fennálló rend fenntartása, többé már nem volt értelmük a lázadásoknak, egyszersmind automatikusan háttérbe szorult a gazdagság megvetése is. Az eredmény nem maradt el: egyre nőtt a hatalom képviselőinek száma a gyülekezetekben, ami természetszerűleg eredményezte az elnézőbb és türelmesebb magatartást. A rómaiakra különben sem volt jellemző a vallási türelmetlenség: békeidőben megtűrték az idegen, „nem hivatalos" vallásokat is.

Egyidejűleg sürgősen át kellett értelmezni a tanítást. A paruszia nyílvánvaló elmaradása miatt a világvége a távoli jövőbe tolódott, és a megváltás – az előbbiekkel összhangban – attól kezdve nem Jézus földi királyságának elérkezését jelentette, hanem megtisztulást a bűnöktől és a *túlvilági boldogság* ígéretét. Ezzel párhuzamosan az új vallás már nem csak „Izrael házának elveszett juhait" akarta megnyerni, hiszen a kibontakozó új tanrendszer nem is

felelt meg a korabeli zsidók elképzeléseinek, akik a Messiástól a zsidó királyság régi dicsőségének visszaállítását várták (és az ortodoxok várják még ma is).[29]

Harmadik fontos feladat volt elszakadni a zsidó vallási kötelékektől. Pál – noha magát jó zsidónak tartotta – érzékelte, hogy a zsidóság többsége nem ismeri el Jézust Krisztusnak, és rájött, hogy közutálatnak örvendő kisebbségi közösségeinek legjobb túlélési stratégiája: kitérni a piszkálódások elől és szilárdan kitartani hitükben. Ám nem volt passzív típus, remek diplomáciai érzékkel alkalmazta a jól bevált „oszd meg és uralkodj" birodalmi stratégiát is: igyekezett megnyerni az elit tagjait. Ez kétszeresen is előnyös taktikának bizonyult: megszilárdultak az új közösségek anyagi alapjai, a jómódú hívőkben pedig aktív segítőtársakra talált, akik egyfelől összetartották és vezették távollétében a közösségeket, másfelől kapcsolataikkal jelentősen megkönnyítették utazásait.

> Tudjuk, hogy Pál sátorkészítő volt,[30] a sátor pedig akkoriban a lakókocsit pótolta, a módosabb kereskedők számára, így került kapcsolatba a „felső tízezerrel". Ezekben a körökben alapvető érdek volt a tolerancia, hisz nemzetiségtől függetlenül érdemes volt jó kapcsolatokat kiépíteni a volt vagy leendő üzleti partnerekkel.[31]

Talán ez a környezet is hozzájárult, hogy Pál a húzódozó, akadékoskodó zsidók megnyerésénél fontosabbnak tartotta a korábban lenézett pogányok megtérítését. A megkereszteltekből lett prozeliták így fokozatosan többségbe kerültek a közösségekben, ahol is – heves viták után – felmentést kaptak a Mózesi törvények betartása alól.

> Bár az Apostolok Cselekedeteiben számos összetűzésről olvashatunk keresztény és ortodox zsidó közösségek között, Pál kerülte a nyílt ellenségeskedést: „Ők az evangéliumot tekintve ellenségek, a ti javatokra, de a kiválasztás szerint kedvesek, az ősökért."[32] A keresztény teológia szerint a kiegyezés 49-ben, az *apostoli zsinat*nak nevezett jeruzsálemi tanácskozáson született meg, ahol Péter és Jakab is a felmentés mellett érvelt. A bálványimádás, a paráznaság és a vér fogyasztásának tilalma azért érvényben maradt,[33] az előbbi kettőt a későbbiekben beemelték a keresztény vallási szabályok közé is.

„Én éppúgy megbízatást kaptam az evangélium hirdetésére a körülmetéletlenek, mint ahogy Péter a körülmetéltek körében"[34] – vallotta Pál, s három nagy térítő útján bejárta a Római Birodalom keleti tartományait, és számos keresztény közösséget alapított, miközben kinevelte tanítványait is. Segítségükkel valójában ő terjesztette el az új hitet a pogányok között, és néhány év múltán joggal mondhatta: „Ha számtalan tanítótok volna is Krisztusban, atyátok nincs sok. Az evangélium által én adtam nektek életet Krisztus Jézusban."[35]

Tulajdonképpen ezzel született meg a kereszténység.

Az ortodoxok és a keresztény (megkeresztelkedett) zsidók azonban sohasem adták fel a régi törvényt, és rendre megbolygatták a Pál-alapította közösségeket, felszítva a hitviták lángját. Az eszmei zűrzavar tisztázása és az „igazi" tanítás védelme végett Pál – néhány hűséges hívével – rendszeresen meglátogatta a kialakult vallási központokat. Emellett kiterjedt levelezést is folytatott, amelyben az elvi kérdések tisztázása mellett számos konkrét, gyakorlati problémát is megoldott. Ám ellenfelei sem adták fel, így végül is – római polgárként – igazának megvédése érdekében a császárhoz fordult segítségért. A sors fintora, hogy Rómába „előzetes letartóztatásban", fogolyként jutott el; nem egészen úgy, ahogyan nagy nyugati (itáliai és hispániai) útjait tervezte. Térítő tevékenységében ugyan nem, szabad mozgásában azonban korlátozva lévén, a többségükben keresztény-zsidó római gyülekezeteket nem tudta maga mellé állítani. Még azt sem lehet kizárni, hogy intrikáikkal hozzájárultak perének elvesztéséhez és kivégzéséhez.[36]

A paulinusok

Természetesen nem lehet minden eredményt a Szent Pál apostollá lett Paulnak tulajdonítani. Nagysága abban is megmutatkozik, hogy híveiből iskolát tudott szervezni maga köré, akik halála után tovább terjesztették az új vallást. A „paulinusok" felismerték, hogy a legnagyobb veszély a szektásodás.

> A 2. század elején rengeteg variáns jelent meg, amelyeknek hirdetői ádázul harcoltak egymás ellen, miközben fojtogatta őket az ortodox zsidók gyűlölete és a hatalom ellenszenve is.

Sürgősen kidolgozták tehát az egységes tanrendszert, és ezzel együtt úgy válogatták, illetve írták-szerkesztették át a korábbi keresztény iratokat, hogy a megváltozott viszonyokat tükrözzék; sőt, ezt tüntették fel Jézus eredeti tanításának. A Biblia – lényegét tekintve a mai szöveggel – 130–150 körül állt össze.[37]

Erre az időre kiépült a püspökség intézménye is, a paulinusok ugyanis azt is észrevették, hogy egységes irányítás nélkül nem maradhatnak fenn az óriási területen szétszórt közösségek. A püspökökről tudjuk, hogy a Jézus-követő gyülekezetek pénztárosai voltak, bármiféle vallási funkció nélkül. Helyi vezetőknek mégis kiválóan alkalmasnak látszottak, hiszen hatalmuk amúgy is egyre nőtt, ahogyan gazdagodtak az egyes csoportok. Az új szervezetből először csak a preszbitereket szorították ki, aztán fokozatosan az ő joguk lett kitűzni a gyülekezési időpontokat és megszabni a szertartásrendet, majdpedig kijelölni a diakónusokat (akik szolgákból lassanként a segédeikké léptek elő). Később már azt is ők határozták meg, hogy ki és mit prédikálhat; ezzel csírájában létrejött a püspöki tanító és papszentelő hatalom.

A szervezkedés alapja ez az idézet: „Vigyázzatok magatokra és az egész nyájra. Azért rendelt benneteket a Szentlélek az élére elöljáróul, hogy igazgassátok az Isten egyházát, amelyet a *tulajdon vére*(?) árán szerzett meg magának."[38] Ami furcsa a dologban, hogy ezt Szent Pál mondja az efezusi preszbitereknek, amikor elbúcsúzik tőlük, – sem Jézus, sem a többi apostol nem tartotta fontosnak, hogy foglalkozzék a dologgal. Igaz, ők még azt sem tudták, hogy az Egyházat egykoron majd püspökök fogják irányítani.

A püspökök kezdetben mind egyenrangúak voltak, és mindegyiküket (sőt az egyszerű papokat is) megillette a *pápa* elnevezés, amely a görög *pappasz* (= atya) szóból ered. (Innen van, hogy sok szerzetesrend tagjait ma is atyának kell szólítani.) A kereszténység terjedésével azonban megváltozott a helyzet: a gazdagabb és/vagy a birodalmi közigazgatási központokban létrejött egyházközségek püspökei az egyházon belül is magasabb rangra emelkedtek. Így lett az „egyszerű" püspök elöljárója a nagyvárosi főpüspök – az *érsek* –, miközben ő maga a fővárosi *metropolita*, aki viszont a tartományi *pátriárka* alá tartozott.

A 2. sz. végére öt nagy patriarchátus alakult ki: a *jeruzsálemi* (Palesztina, Szíria), az *antiochiai* (KisÁzsia), az *alexandriai* (Egyiptom, Arábia), az *efezusi* (Görögország, Trákia, Macedónia), és a *római* (Itália, Hispánia, Észak-Afrika). Elvben ezek is egyenrangúak voltak, leszámítva a jeruzsálemi pátriárka tiszteletbeli elsőbbségét. Mégis a hatalmi vetélkedés kezdettől észrevehető, és egy pillanatig sem szünetelt. A tényleges elsőbbség megszerzésére viszont csak annak lehetett valós esélye, amelyik megszerzi a császárság támogatását.

Tudjuk a történelemből, hogy – noha általában megtűrték őket – egyes császárok a birodalom egységét féltve, keményen üldözték a keresztényeket, mivel nyíltan megtagadták a hivatalos állami isteneket, és ezzel megbontották az uralkodó – különben toleráns – vallásideológiai egyensúlyt.

A csak Rómára és környékére korlátozódó Néró-féle pogromon kívül – amely 64-ben a római tűzvész miatt robbant ki – négy ízben, Domitianus (81–96), Marcus Aurelius (161–180), Decius (249–251) és Diocletianus (284–305) alatt folyt rendszeres és az egész Birodalomra kiterjedő hajsza. A legkegyetlenebb a Decius-féle üldözés volt, ekkor a kínzások hatására (vagy azoktól félve) sokan fel is adták hitüket, de a legtöbb vértanút is ebből az időszakból ismerjük.

A római püspök-pátriárkák törekvése, hogy kompromisszumot kössenek a császársággal, utóvégre is sikerrel járt. I. (Nagy) Konstantin császár 313-ban kiadott nevezetes *milánói (türelmi) rendelet*ével felvette a kereszténységet a hivatalosan elismert vallások közé, és ő maga is megkeresztelkedett.[39] Ettől kezdve bőkezű adományokkal gazdagította, eleinte csak a római, majd az

efezusi patriarchátusból lett bizánci (később konstantinápolyi) egyházat. Az ő adománya többek között a Lateráni palota, amely 1100 éven át volt a római pápák lakhelye. Visszaadatta a keresztények korábban elkobzott birtokait, és adókedvezményekben részesítette az egyházi személyeket.

Cserébe keményen beleszólt az egyház belügyeibe: magát tekintette legfőbb vallási elöljárónak, és döntő szava volt nem egy hitvita megoldásában. Többek között ő hívta össze nikaiai nyári palotájában az első egyetemes zsinatot, amelynek munkarendjét is előírta.

> Az I. Niceai zsinat mérföldkő az Egyház történetében. Az ókeresztény kor összes püspökéből álló gyülekezet első ízben lépett fel azzal az igénnyel, hogy tanítását az egész kereszténységre érvényesítse. A zsinaton a császár maga elnökölt, és azt a feladatot tűzte ki az atyáknak, hogy döntsék el végre, mi az igazság Jézus Krisztus személye körül. Meg is alkották az első dogmát, amely szerint Jézus *egylényegű* (homousziosz) az Atyával, tehát valóságos Isten, de *önálló* (a második isteni) *személy, és két* (isteni és emberi) *természet* birtokosa; egyben elítéltek minden más tanítást.

Ezzel valóban elindult világhódító útjára a kereszténység. Szinte azonnal elfelejtette az üldöztetés keserűségeit, és legott hevesen üldözni kezdett minden más vallást. A türelmetlenség odáig fajult, hogy Theodosius császár a kereszténységet 380-ban kötelező államvallássá nyilvánította.

Elmélkedések

Az 1. században nagyarányú társadalmi átrendeződés zajlott: vidéki és kisvárosi tömegek költöztek nagyobb városokba, ahol idegenként, magukra maradva éltek, mai korunkhoz hasonló reménytelen szeretethiányban. A Krisztus-hívő közösségekben viszont erős kapcsolatok alakultak ki a „testvérek" között: ételt adtak az éhezőknek, támogatták a rászorulókat, ápolták a betegeket, de legfontosabb az volt, hogy a testvéri szeretet némileg pótolta az elvesztett család hiányát, a vallás pedig reményt nyújtott a halál utáni boldogságra, valahol egy másik világban. A közösségekhez ugyan bárki csatlakozhatott – akár vagyontalanok is –, a vonzó üzenet elfogadása azonban önmagában nem volt elég: a tagoktól elvárták, hogy szigorúan betartsák a vallási és az erkölcsi szabályokat, valamint tőlük telhetően járuljanak hozzá a közösség fennmaradásához. A sikert az is előmozdította, hogy a tehetségesebb római uralkodók támogatták a Birodalom egységét erősítő vallási tömegmozgalmakat, rájuk hagyva, hogy az erősebb fojtsa meg vetélytársát.[40]

Pál „menedzseri" képességeit az is tanúsítja, hogy a korabeli „távközlés" hiányosságait levelezéssel pótolta, az idegen városokban pedig igénybe vette a diaszpórában élő zsidóság vallási és kereskedelmi hálózatának szolgáltatásait – némi elvi megalkuvással. Bár eredetileg csak Jézust

Messiásként elismerő zsidó vallást akart, Mózes-hitű hittársainak áttörhetetlen ellenállásába (és támadásaiba) ütközve átváltott a megkeresztelteket tömörítő nemzetközi vallásosságra. De azt nyilvánvalóvá tette, hogy saját magát tekinti az új vallás legfőbb vezetőjének: „Aki prófétának vagy lelki adománnyal megáldottnak tartja magát, vegye tudomásul, hogy amit írok, az az Úr akarata."[41]

Bár amikor meghalt, még nem sejthette, hogy az általa elvetett magocskából a zsidó eredetet „elfelejtő" világhódító kereszténység bontakozik majd ki, műve túlélte. A mai kereszténység bölcsője nem Rómában ringott, hanem a „körülmetéletlenek" gyülekezeteiben. Ha egyáltalán beszélhetünk alapítóról, hiszen sokféle közösségből, ellentmondó hitű képviselőinek sokszor ádáz vitáiban bontakozott ki, akkor – jóllehet a mai teológia hevesen tagadja[42] –, az Pál volt, a tizenharmadik apostol.

Töprengeni valónak azért megmaradt, hogy a miden embert gyermekeként szerető Isten, miért mégis a bosszúálló és féltékeny Jahve[43] saját kiválasztott népének fiaira bízta a kereszténység kialakítását?

***

A bibliai idézetek forrása

a Szent István Társulat 2013-ban, megújított engedéllyel megjelent, hivatalos katolikus kiadása (https://szentiras.hu/SZIT);

Az ebből idézett könyvek:

Máté (Mt), Márk (Mk), Lukács (Lk) és János (Jn) evangéliuma,

Apostolok cselekedetei (ApCsel);

Pál levelei közül a Rómaiaknak (Róm), a Kolosszeieknek (Kol), a Zsidóknak (Zsig) és első levele a Korintusiaknak (1Kor), valamint Péter első levele (1Pét).

Hivatkozás: <könyv neve> _<fejezetszám> .<versszám>[-<versszám>]

***

Jegyzetek

Az idézetekben minden kiemelés tőlem. VÁG

[1] Mt 5.18, illetve Mt 16.28.

[2] Lásd: Theodor Schneider: A dogmatika kézikönyve 1–2. (Vigília, Budapest, 2002), 2/56–57. oldal.

[3] Lk 24.21.

[4] ApCsel 1.23–26.

[5] Jeruzsálemi zsidó főtanács, amely a palesztinai zsidó népesség mindennapi életének legfőbb irányítója és bírósága volt, meglehetősen tág hatáskörökkel.

[6] „Egyszerre olyan zúgás támadt az égből, mintha csak heves szélvész közeledett volna, és egészen betöltötte a házat, ahol ültek. Majd lángnyelvek jelentek meg nekik szétoszolva, és leereszked-

tek mindegyikükre. Mindannyiukat eltöltötte a Szentlélek, és különböző nyelveken kezdtek beszélni, úgy, ahogy a Lélek szólásra indította őket." (ApCsel 2.2–4)

[7] ApCsel 2.41. – 3000:12=250; egy keresztelőre átlagosan 1 percet és 1 dl vizet számítva, ehhez bő 4 órára és 300 liter vízre volt szükség. Nem megvetendő teljesítmény!

[8] A Zsinat előtt ez volt az Egyház hitterjesztői stratégiája, amelyet utoljára – és legélesebben – XII. Piusz pápa (1939–1958) képviselt.

[9] Mt 15.24; és ezt többször is megerősítette: „...nem jöttem felbontani a [mózesi] törvényt, hanem beteljesíteni." (Mt 5.17). „A pogányok útjaira ne menjetek és a szamaritánusok városaiba be ne térjetek; hanem inkább menjetek Izrael házának elveszett juhaihoz." (Mt 10.5–6).

[10] Mt 6.19-21. és ApCsel 2.45.

[11] A közösségekben elterjedt görög elnevezések – *preszbüterosz* = (leg)idősebb, á.é.: elöljáró; *agapé* = szeretet, többes számban: szeretetlakoma; *diakonosz* = szolga, felszolgáló; *episzkoposz* = megfigyelő, felügyelő; *aposztolosz* = hírvivő, üzenetközvetítő –, aligha származhattak a görögül nem is tudó apostoloktól (akik ilyeténképpen azt sem tudhatták, hogy ők apostolok); elterjedésük nyilvánvalóan a görögös műveltségű Pálnak és kísérőjének, Lukácsnak köszönhető. A csalókra Pál így figyelmeztet: „...kerüljétek őket. Az ilyenek ugyanis nem Krisztus Urunknak szolgálnak, hanem a hasuknak; szenteskedő beszédekkel meg hízelgő szavakkal megtévesztik az ártatlanok szívét." (Róm 16.17–18)

[12] Lásd 2. jegyzet.

[13] Űrfelvételek igazolják, hogy azon a vidéken a felhővillám gyakori jelenség, ritkán öl, de a vele együtt járó hő és fényhatás súlyos idegrendszeri károsodást okozhat. Az ilyen rohamok jellegzetes kísérő tünete audiovizuális látomás – ami átélője számára valóságnak tűnik, de nehezen tudja elmesélni, mert ezekhez rendszerint nem kapcsolódik verbális tartalom –, valamint meg térés, illetve megvakulás, amely utóbbi néhány nap múlva magától elmúlik. Ugyancsak temporálisan labilis személyiségére utal Pál íráskényszere (hipergráfia), valamint leveleinek stílusa: önállósuló szavak, kusza, egybefolyó mondatszerkesztés, gyakori ismétlések, áttekinthetetlenül hosszú mondatok, elkalandozás a témától. (Vö.: Szendi Gábor: *Isten az agyban*; Jaffa Kiadó, Budapest, 2008; 22–29. oldal.) Megjegyezzük, hogy a rómaiakkal rokonszenvező zsidó értelmi ségi családok gyerekei, zsidó nevük mellett rendszerint latin nevet is kaptak.

[14] Az esemény *hiteles* leírása így kezdődik: „Már Damaszkusz közelében járt, amikor az égből egyszerre nagy fényesség ragyogta körül. Földre hullott, és hallotta, hogy egy hang így szól hozzá: «Saul, Saul, miért üldözöl engem?» … Útitársainak elakadt a szavuk, mert *hallották a hangot, de látni nem láttak semmit*." Később ő maga is elmeséli a történetet és így fejezi be: „Útitársaim *látták a fényességet, de a hangot nem hallották*". (ApCsel 9.3–8, illetve ApCsel 22.9.)

[15] Hogy kit szorított ki, sohasem fogjuk megtudni, mert az Egyház szemérmesen hallgat róla, mástól meg ugyan kitől lehetne megkérdezni? Viszont tény, hogy mindenkor 12 apostolról beszél, és a 2. századtól kezdve Szent Pál egyenrangú tiszteletben részesül Szent Péterrel, – kivéve egy dolgot: a pápaságot, de ez már másik történet.

[16] Khrisztosz (<görög>) = Messiah (<héber>) = a felkent (egy feladatra kiválasztott).

[17] Lásd 1Tessz 4.15.

[18] 1Kor 15.26.

[19] Mt 22.39, illetve Jn 13.34.

[20] Gal 3.28, illetve Kol 3.11.

[21] Róm 12.14–20.

[22] Mt 5.44; hasonló Lk 6.27.

[23] Elfogulatlan kutatások szerint Márk műve 60-70 között keletkezett, amikor még élhettek Jézust személyesen ismerő, annakidején fiatal szemtanúk; Máté és Lukács műve a '80-as évtizedre, Jánosé a 90-es évek végére datálható, a bennük tükröződő teológiai felfogás alapján.

[24] Jn 18.36.

[25] Sorrendben: 1Kor 7.20–22; Róm 13.1–2; 1Tim 6.17–19.

[26] 1Pét 2.13, 1Pét 2.18.

[27] Mt 19.21–24.

[28] Ha meggondoljuk, a „Jézus *minden embert* megváltott" felfogást majd csak 2000 év múlva, a Zsinat mondta ki!

[29] A zsidóság elutasító magatartását már Jézus is észrevette, és egyes példabeszédeiben el is fordult azoktól, akik „hivatalosak" voltak az Úr lakomájára, de elmaradtak: „Sokan vannak a meg hívottak, de kevesen a választottak." (Mt 22.14; de hasonló Lk 14.24 is.).

[30] ApCsel 18.3.

[31] A játékelmélet szerint a partnerkapcsolatok alapvetően kétféle stratégiára épülhetnek. Az úgy nevezett „nulla összegű játék" győzteseket és veszteseket eredményez: az egyik fél azt nyeri meg, amit a másik elveszített, – ez hosszú távon ellenségeskedéshez (és háborúkhoz) vezet. A „nem nulla összegű játékra" az önmérséklet jellemző: mindkét fél vállal bizonyos hátrányokat, cserében az együttműködéssel elért sikerből származó kölcsönös előnyökért, – így hosszú távon mindkét fél nyereséghez jut.

[32] Róm 11.28

[33] ApCsel 15.6–20.

[34] Gal 2,7.

[35] 1Kor 4,15.

[36] Merőben más megvilágításban látják a történetet a holt-tengeri tekercsek egyes elemzői. Szerintük Jézus, első követőivel együtt, a *harcias* esszénusokhoz tartozott, akiket azonosnak tartanak a politikai mozgalmaikról közismert zélótákkal. Ennek megfelelően el akarták űzni a rómaiakat és a velük együttműködő papságot, hogy helyreállíthassák országukban a mindenek felett állónak tartott mózesi törvényt. Egyes kutatók bizonyítottnak látják, hogy a tekercsek szereplői közül Jakab apostol, Jézus testvére volt az „Igaz", a „Hazug" pedig Pál, aki megtérése után formálisan csatlakozott a kumráni közösséghez, de később eltért a Törvénytől; a „Gonosz főpap" viszont Annás, aki az evangéliumokban is szerepel Jézus fő vádlójaként. Mellesleg ez az elmélet azt is megmagyarázza, hogy Pilátus miért politikai bűnösként végeztette ki Jézust. (Lásd Michael Baigent és Richard Leigh: *Mi az igazság a holt-tengeri tekercsek körül?* Holnap Kiadó, Budapest, 1994; 291–295. oldal.)

[37] De „hitelesítésére" csak 200 körül került sor, amikor is Ireneusz lyoni püspök (?130–?202) vállalta a válogatás felelősségteljes munkáját: kiemelt négyet az akkoriban burjánzó evangéliumdzsungelből, és ezekből, valamint a legelterjedtebb szentnek tartott iratokból állította össze az első bibliakánont. Meggyőző indoklása: „…mivel a világnak négy sarka van, és négy szél fúj a mennyországban, ezért négy evangéliumnak kell lennie, ezek pedig Máté, Márk, Lukács és János írásai." A végső hitelesítő pecsétet azonban majd csak Tridenti Zsinat ütötte rá a „szent" szövegekre, 1550 körül.

[38] ApCsel 20.28.

[39] Flavius Valerius Constantinus (280–337) 306-tól nyugat-római császár; *Edictum*ában a pogány vallásokéival egyenlő jogokat adott a kereszténységnek. Ezután kemény harcokban leverte a keleti társcsászárokat, és egyeduralkodóként még egyszer egyesítette a Római Birodalmat. Utolsónak 323-ban Licinust győzte le, aki annakidején keleten is megerősítette a türelmi rendeletet, bár maga megmaradt pogánynak.

[40] A felismerés nem volt új: már Asóka királyról tudjuk, hogy a buddhizmust akarta birodalma egységes vallásává tenni, de Kürosz is a birodalmi vallás egységesülését remélte, amikor szabadon engedte a perzsa vallással konform vallású zsidókat. És az sem véletlen, hogy Nagy Konstantin az addigra már jelentős társadalmi erőt képviselő kereszténységet tette állam vallássá.

[41] 1Kor 14.37.

[42] Lásd például Dr. Nyíri Tamás: *A keresztény Odüsszeusz*; in Rapcsányi László: *Beszélgetések a Bibliáról* (RTV-Minerva, Budapest, 1978.), 213–227. oldal.

[43] Vö.: Kivonulás könyve 14.34.